

Radosław Kaleta

DOI: 10.31648/apr.4657

Uniwersytet Warszawski

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6892-9332>

rkaleta@uw.edu.pl

O wybranych polsko-białoruskich homonimach międzyjęzykowych w polsko-wielojęzycznym słowniku *falszywych przyjaciół tłumacza*

Homonimia międzyjęzykowa jest zagadnieniem złożonym, od lat badanym przez wielu specjalistów, np. Katarzynę Wojan (język rosyjski, polski i fiński) i Krzysztofa Kusala (język rosyjski i polski), Marię Bednarz, Hannę Karaszczuk i Oksanę Pryjmaczok, Irenę Kononenko (język ukraiński), Alenę Rudenkę i Taccianę Anikjejenkę (język białoruski)¹. Mimo to wciąż powstają nowe prace na ten temat [np. *Wokół homonimii międzyjęzykowej* 2017], co świadczy, że nie został on wyczerpany. Kolejnym wydaniem poruszającym to zagadnienie będzie wielojęzyczny słownik homonimów międzyjęzykowych. W 2020 roku nakładem Wydawnictwa Naukowego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego ma się ukazać *Polsko-czesko-słowacko-rosyjsko-ukraińsko-białorusko-bułgarsko-serbsko-chorwacko-angielsko-niemiecko-francusko-rumuńsko-włosko-fiński słownik falszywych przyjaciół tłumacza (homonimów międzyjęzykowych)* pod redakcją Iryny Kononenko i Małgorzaty Majewskiej. Słownik zawiera 58 polskich wyrazów wyjściowych z grupy leksykalno-semantycznej dotyczącej życia codziennego: *abażur, balon, bańka, baton, bidon, bułka, dywan, dzban, fartuch, fortepian, futro, garnitur, grosz, izba, jadalnia, kalosz, kilim, kitel, klej, komin, koronka, krzesło, kubek, kuchnia, kuszетка, leżak, list, lustro, magazyn, nocnik, obraz, pamiętnik, parapet, pieczeń, pieczywo, piłka, pieróg, płaszcz, pojazd, portfel, pościel, potrawa, salon, sandał, sklep, skrzynia, stół, szklanka, szeszlony, tapczan, terakota, torba, tort, wanna, waza, wazon, żyletka, żyrandol*. Polskie leksemy zostały zestawione z 14 językami, z czego najliczniejszą grupę stanowi 8 języków słowiańskich (czeski, słowacki, rosyjski, ukraiński, białoruski, bułgarski, serbski, chorwacki). W słowniku zaprezentowano także 2 języki germańskie (angielski, niemiecki), 3 języki romańskie

¹ Autorów i badanych języków jest znacznie więcej. Obszerny opis literatury przedmiotu zob. np. Wojan [2010], Kaleta [2014].

(francuski, rumuński, włoski) oraz 1 język z rodziny ugrofińskiej (język fiński). Jak czytamy w przedmowie, wspomniane opracowanie jest pierwszym słownikiem homonimów międzyjęzykowych porównującym aż tyle języków i jednym z bardzo nielicznych, które uwzględniają język białoruski [zob. Wojan 2019, por. Kaleta 2014]. Redaktorki słownika za homonimy międzyjęzykowe uważają „identyczne lub bliskie pod względem brzmienia i w pełni albo częściowo różniące się pod względem znaczenia wyrazy dwóch i więcej języków” [*Polsko-czesko-słowacko...*]. To ważne, by wiedzieć, że koncepcja słownika nie zakłada osobnego podawania homonimów całkowitych (leksemów różniących się wszystkimi znaczeniami) i homonimów niecałkowitych/częściowych (leksemów różniących się niektórymi znaczeniami), jak to czynią niektórzy badacze [np. Kaleta 2014].

Wielojęzyczny słownik *falszywych przyjaciół tłumacza* jest pokłosiem obrad konferencji *Wokół homonimii międzyjęzykowej* zorganizowanej przez Zakład Historii Języka Polskiego UKSW w 2017 r. [zob. *Wokół homonimii międzyjęzykowej* 2017]. W założeniu redaktorek słownika ma służyć studentom, wykładowcom, tłumaczom, naukowcom – leksykologom, leksykografom, etymologom, glottodydaktykom. Słownik pokazuje, jak zmieniały się znaczenia zapożyczeń, modyfikowały znaczenia wyrazów prasłowiańskich i indoeuropejskich [*Polsko-czesko-słowacko...*].

Zestawienie 1

język	słowo	znaczenie
pol.	abażur z franc. <i>abat-jour</i>	osłona na lampę z tkaniny albo papieru, tłumiąca zbyt jaskrawe światło
czes.		
słowac.		
ros.		
ukr.		
białor.*		
bułg.		
serb.		
chorw.		
ang.		
niem.		
franc.		
rum.		
włos.		
fin.		

* Wariant stosowany we wspomnianym słowniku (autor artykułu zwykle używa w swych pracach skrótu *brus.*).

Artykuł słownikowy zbudowany jest z trzech kolumn (zob. zestawienie 1): w pierwszej wymienionych jest 14 języków (leksemy powinny mieć zaznaczone akcenty), w drugiej – polski leksem (z zaznaczonym pochodzeniem wyrazu oraz akcentem), w ostatniej opisane jest znaczenie polskiego leksemu, zaczerpnięte ze słowników języka polskiego, m.in. słownika pod redakcją Stanisława Dubisza [*Uniwersalny słownik...* 2003], a także podane są znaczenia leksemów poszczególnych języków opracowane na podstawie odpowiedniej literatury przedmiotu ukazanej w bibliografii słownika.

Cele niniejszego artykułu są następujące: 1) leksykograficzny – przedstawienie elementów struktury słownika homonimów międzyjęzykowych, obejmującego także język białoruski, co jak dotąd było niezwykle rzadkie; 2) glottodydaktyczny – pokazanie szerszych kontekstów użycia konkretnych homonimów białoruskich wraz z podaniem ich prawdziwych polskich odpowiedników, co może zostać wykorzystane, aby wzbogacić proces glottodydaktyczny i pomóc w praktycznym opanowywaniu języka białoruskiego (i polskiego); 3) translatorski – zestawienie leksemów białoruskich w oryginalnych szerszych kontekstach użycia (na podstawie korpusów językowych) wraz z tłumaczeniami na język polski, lepiej uwydatniającymi podobieństwa i rozbieżności między analizowanymi językami pokrewnymi. Cele te mogą się krzyżować (np. drugi z trzecim), gdyż np. na potrzeby glottodydaktyki wykorzystywane jest tłumaczenie glottodydaktyczne. W naszym rozumieniu słownik powinien być wielofunkcyjny, a poniższe analizy mogą posłużyć jako głos w dyskusji nad strukturą podobnych opracowań i pomóc w poszukiwaniach odpowiedniej koncepcji leksykograficznej na potrzeby przyszłego pełniejszego kompendium dotyczącego polsko-białoruskich homonimów międzyjęzykowych.

W niniejszym artykule zostaną zaprezentowane i scharakteryzowane (głównie z synchronicznego punktu widzenia) wybrane z omawianego słownika homonimy polsko-białoruskie², opracowane przez piszącego te słowa na podstawie słownika białorusko-polskiego wydanego w Warszawie [*Słownik białorusko-polski* 2012], słownika polsko-białoruskiego wydanego w Mińsku [Волкава, Авілава 2005], słownika opisowego języka białoruskiego [*Skarnik*, online] (w większości podaje przykłady użycia w tekstach literackich), internetowego korpusu języka białoruskiego [*Беларускі N-корпус*] oraz korpusu równoległego białorusko-rosyjskiego dostępnego na stronie internetowej Narodowego Korpusu Języka Rosyjskiego [*Национальный корпус русского...*]. Przy czym w niniejszej analizie sięgamy także do szerszych kontekstów (głównie na podstawie Białoruskiego N-korpusu) występowania białoruskiego złudnego odpowiednika (*falszywego przyjaciela* *thu-*

² Porównanie homonimii w języku polskim z homonimią w języku białoruskim zob. Kaleta [2013a].

macza), wyraźniej ilustrujących znaczenie. Podajemy także białoruskie prawdziwe odpowiedniki (*prawdziwi przyjaciele tłumacza*) polskiego leksemu wyjściowego na wzór słownika białorusko-polskich homonimów międzyjęzykowych [zob. Kaleta 2013b; 2014]. Tych dwóch ostatnich elementów nie będzie niestety zawierał wspomniany na początku polsko-wielojęzyczny słownik *falszywych przyjaciół tłumacza*. Spośród 58 leksemów wyjściowych na potrzeby artykułu zostały wybrane tylko te przykłady, które pokazują niejednoznaczne niuansy i problematyczne aspekty w opisach słownikowych. Analizę rozpoczynają homonimy niecałkowite (częściowe), czyli takie, których osobne tylko znaczenia się nie pokrywają, inne zaś tak (w przypadku pokrywających się poszczególnych znaczeń leksemu są *prawdziwymi przyjaciółmi tłumacza*).

Jak widać z przytoczonych definicji w zestawieniu 2, zbliżone są tylko znaczenia nr 6 i 7 polskiego leksemu ze znaczeniami nr 1 i 2 białoruskiego leksemu. Ciekawe porównanie stanowi znaczenie nr 1 polskiego leksemu ze znaczeniem nr 3 leksemu białoruskiego. W języku polskim *balonem* nazywa się całość statku powietrznego, a w języku białoruskim tylko jego część. Całości odpowiada leksem *наветраны шар* [Волкава, Авілава 2005, 38]. Bardzo popularnemu znaczeniu nr 3 leksemu polskiego odpowiada leksem białoruski (*наветраны шарык* oraz *балёнік* [Волкава, Авілава 2005, 38] (por. poniższe zdanie nr 2)³. W korpusie białoruskim najczęściej pojawiają się przykłady ukazujące pierwsze znaczenie leksemu *балон* jako *butla gazowa*, *butla z helem*, *butla z tlenem*. Oto przykłady z tekstów publicystycznych Europejskiego Radia dla Białorusi Еўрападыё (euro-radio.fm) zarejestrowane we wspomnianym korpusie językowym (wszystkie tłumaczenia na język polski – R.K.):

- 1) *Прычынай выбуху стаў газавы балон аб'ёмам у 40 літраў – Przyczyną wybuchu była butla gazowa o objętości 40 litrów;*
- 2) *Каля 5 актывістаў затрымалі, забралі балон з геліем і шарыкі – Blisko 5 aktywistów zatrzymano, zabrano butlę z helem i balony;*
- 3) *Паводле неафіцыйнай інфармацыі, выбухнуў балон з кіслародам – Według nieoficjalnych informacji wybuchła butla z tlenem.*

Korpus białoruski rejestruje też konteksty (literackie) z nazwą naczynia służącego do przechowywania ciał stałych, które w niniejszym przykładzie można przetłumaczyć jako *słój/słoik*: *Пэўна, нехта ўпусціў на падлогу пяцілітровы*

³ Leksemy: *шарык* oraz *балёнік* używane są też w znaczeniu *bombka choinkowa* (*наварочны / навагодні святочны / калядны балёнік* 'noworoczna świąteczna bombka'). W kulturze masowej Słowian wschodnich choinka kojarzona jest ze świętowaniem najpierw Nowego Roku. Jest to wpływ ideologii ateistycznej panującej w byłym ZSRR.

Zestawienie 2

język	słowo	znaczenie
pol.	balon z franc. <i>ballon</i>	<ol style="list-style-type: none"> statek powietrzny bez napędu, składający się z kulistej lub owalnej powłoki wypełnionej gazem lżejszym od powietrza i z zawieszzonej pod nią gondoli kopuła z materiału umieszczona nad obiektem sportowym przedmiot z cienkiej, rozciągliwej i kolorowej gumy, wypełnianej powietrzem, służący do zabawy lub dekoracji <i>środ. sport.</i> piłka rzucona zbyt wysoko podczas gry w tenisa, siatkówkę lub piłkę nożną <i>pot.</i> duże, kuliste naczynie szklane z wąską szyjką do przechowywania cieczy <i>środ. techn.</i> szklane lub metalowe naczynie o kształcie kulistym lub cylindrycznym, służące do przechowywania gazów (zwykle pod ciśnieniem) lub cieczy <i>środ. techn.</i> pneumatyczna opona samochodowa lub rowerowa o szerokim przekroju <i>środ. uczn.</i> ocena niedostateczna
białor.	балон	<ol style="list-style-type: none"> <i>środ. techn.</i> szklane lub metalowe naczynie o kształcie kulistym lub cylindrycznym, służące do przechowywania gazów (zwykle pod ciśnieniem) lub cieczy (butla) dętka, opona zewnątrzna część statku powietrznego (sterowca) wypełniana gazem lżejszym od powietrza

балон з кансерваванымі⁴ кабачкамі (Адам Глэбус, *Дамавікамерон*) – *Ревніе хтоś упуціл на падлогу піеціолітровы слоік з консервованымі кабачкамі.*

Kontekst ukazujący znaczenie nr 2 leksemu *балон* przedstawia słownik opisowy [Skarnik, online] na przykładzie literatury pięknej: *Шафёр выскачыў з машыны і заклапочана стукаў наском чаравіка на залатаных балонах* (Шамякін) – *Kierowca wyskoczył z samochodu i z zakłopotaniem⁵ czubkiem buta stukał po połatanych oponach.* Nie znaleźliśmy przykładu użycia znaczenia nr 3 leksemu białoruskiego.

Z zestawienia 3 wynika, że pierwsza różnica między językami polega na tym, że leksem białoruski *фартэніяна* nie jest rodzaju męskiego jak w polszczyźnie, lecz rodzaju nijakiego. Druga różnica dotyczy rozmiarów instrumentu. W języku białoruskim *фартэніяна* dotyczy instrumentów zarówno dużych (fortepian),

⁴ Białoruski przymiotnik *кансерваваны* odnosi się do żywności, do rzeczy zaś przymiotnik *кансервавы* (завод ‘fabryka’, бляшанка ‘puszka’ [Słownik białorusko-polski..., 349]). W języku polskim przymiotniki *konserwowany* i *konserwowy* są używane właściwie jako synonimy, np. *ogórek konserwowy*, *szczaw konserwowy*.

⁵ Tłumaczenie dosłowne: *zakłopotanie* to ‘stan człowieka, który nie wie, co powiedzieć, ani jak się zachować’ [Słownik języka polskiego...], czasem może kojarzyć się nie tylko z zaskoczeniem, lecz także z zawstydzeniem. Stąd można rozważyć inne warianty tłumaczenia, jak np. *zmartwiony*, *zaniepokojony* czy *z zaniepokojeniem* od brus. *клянам* ‘troska’, ‘zaniepokojenie’ [Słownik białorusko-polski..., 368].

Zestawienie 3

język	słowo	znaczenie
pol.	fortepian z włos. <i>fortepiano</i>	1. duży instrument strunowo-klawiszowy 2. <i>pot.</i> gra lub lekcja gry na tym instrumencie
białor.	фартэпіяна	Duży lub mały instrument strunowo-klawiszowy

jak i małych (pianino), choć w białoruszczyźnie istnieje też leksem na określenie pianina – *піяніна*. Definicja białoruska może dziwić Polaka na pierwszy rzut oka, ale głębsza analiza pokazuje swoistą logikę: pianino to rodzaj fortepianu, a na osobę umiejącą grać na pianinie i na fortepianie jednakowo mówi się pianista (*піяніст*). Z kolei lekcja gry na fortepianie to po białorusku *урок фартэпіянай ігры* [Волкава, Авілава 2005, 162]. W białoruskim korpusie odnotowano przykłady, na podstawie których trudno jest odróżnić, czy mowa jest o fortepianie czy o pianinie. W jednym przykładzie z wywiadu w Europejskim Radiu dla Białorusi znalazła się następująca wypowiedź: *Натуральна, што я магу пайграць дома на фартэпіяна, але гэта не тая атмасфера – Очывісьце, że mogę pograć w domu na pianinie, ale to nie ta sama atmosfera*⁶. W powyższym zdaniu *фартэпіяна* przetłumaczyliśmy jako *pianino*, gdyż częściej w mieszkaniach (z powodu wymiarów) spotyka się pianina niż fortepiany, co jednak nie oznacza, że te ostatnie w mieszkaniach się nie zdarzają. Takie detale trzeba by uściślać z osobą, z którą przeprowadza się wywiad, lub ustalać na podstawie szerszego kontekstu.

W zestawieniu 4 widać, że podobnie, jak w poprzednim przypadku, jest także z białoruskim leksemem *крэсла*, które ma szersze znaczenie od polskiego i oznacza zarówno twardy, jak i miękki mebel do siedzenia. Na ten ostatni mówi się też po białorusku *фатэль, мяккае крэсла* [Волкава, Авілава 2005, 162].

Zestawienie 4

język	słowo	znaczenie
pol.	krzesło	lekki mebel służący do siedzenia, mający z tyłu oparcie
białor.	крэсла	1. lekki mebel służący do siedzenia mający z tyłu oparcie (krzesło) 2. mebel służący do siedzenia z oparciem, miękkim obiciem i podłokietnikami (fotel) 3. stołek, fotel <i>przen.</i> , <i>pot.</i> posada: <i>міністэрскае крэсла</i> (fotel ministra) 4. siedzenie, miejsce (w autokarze czy autobusie), oparcie fotela (w autokarze)*

* Tego znaczenia nie notują [Białorusko-polski słownik..., 377] ani korpusy białoruskie.

⁶ Inny wariant tłumaczenia (mniej dosłowny i bardziej neutralny stylistycznie): *Oczywiście, mogę pograć w domu na pianinie, ale to nie to samo.*

Niektórzy na oznaczenie białoruskiego *фотела* uważają za poprawne tylko słowo *фатэль* [Лабадзенка, online], a leksem *крэсла* w tym znaczeniu traktują jako rusycyzm (ros. *кресло* ‘fotel’). Przenośne i potoczne znaczenie *фотела* jako posady (zwykle ważnej) jest w obu językach podobne. W białoruskim korpusie odnotowano fragmenty z literatury pięknej w najpopularniejszym znaczeniu *крэсла* i *фотела*, nawet w znaczeniu specjalistycznym, jak *фotel ginekologiczny*, ale brakuje znaczenia *posady*, które odnotowano jednokrotnie w korpusie równoległym białorusko-rosyjskim:

- 1) *Сядзе на краёчак крэсла, аберуч напраўляе свой такі пекны капялюшык* (Васіль Быкаў, *Абеліск*) – *Siada na brzeżek krzesła, poprawia obiema rękami swój taki piękny kapelusik*;
- 2) *Потым села ў вялізнае крэсла, выпрастала стомленыя ногі на табурэцік і заплюшчыла вочы* (Святлана Бязлепкіна, *Шазюль, альбо проста гульня*) – *Potem usiadła w wielkim fotelu, wyprostowała zmęczone nogi na stołku⁷ i zamknęła oczy*;
- 3) (...) *ля гінекалагічнага крэсла (...) затрымалася толькі на хвілінку* (Святлана Бязлепкіна, *Шазюль, альбо проста гульня*) – (...) *obok fotela ginekologicznego (...) zatrzymała się tylko na chwilę*;
- 4) *Баіцца за крэсла, таму ўсіх хоча ўлагодзіць* (Іван Шамякін, *Атланты і карыятыды, 1970–1974*) [*Національний корпус русского...*] – *Boi się o stółek, dlatego wszystkich chce ulagodzić*;
- 5) *Прывык да таго, што дзеці, сеўшы ў аўтобуснае крэсла ці прыйшоўшы ў госці, звычайна адразу ж дастаюць мабільныя тэлефоны і заходзяць у інтэрнэт* [*Экскурсія...*] – *Przywykł do tego, że dzieci usiadłszy w autokarze na miejscach czy przyszedłszy w gości, zwykle przecież od razu wyciągają telefony komórkowe i korzystają z Internetu*;
- 6) *Адкінуўшы аўтобуснае крэсла і накрывіўшыся пледам, утульна думаеш, што заўтра прачнешся ў Парыжы* („Наша Ніва”, Уладзімер Арлоў, *Два дні ў Парыжы*) [*Belaruskі N-korpus*] – *Odchyliwszy w autokarze oparcie fotela i przykrywszy się kocem, przytulnie myślisz, że jutro obudzisz się w Paryżu*.

Z zestawienia 5 wynika, że białoruski leksem odpowiada znaczeniowi nr 1 polskiego leksemu, co potwierdza też białoruski korpus: *У салоне стаяў гадзіннік (...), італьянская мрамурова вазы* (Міхась Ткачоў, Тамара Габрусь, Анатоль Кулагін, Юрый Чантурыя, *Страчаная спадчына*) – *W salonie stał zegar (...), włoska marmiurowa waza*. Często białoruski leksem używany jest w znaczeniu naczynia na owoce czy w znaczeniu naczynia na kwiaty, czyli wazonu:

⁷ Albo na *taborecie*. Forma *na taboreciku* jest nacechowana stylistycznie w odróżnieniu od oryginału białoruskiego.

- 1) *На сталае стаялі ваза з садавіной, апельсіны, закуска, бутэлка чырвонага віна і каньяк* (Юры Станкевіч, Псеўда) – *Na stole znajdowały się waza z owocami*⁸, *potarańcze, zakąska, butelka czerwonego wina i koniak*;
- 2) *Раптам з пісьмовага стала ўзляцела цяжкая ваза, у якую раницой Дулеб наліў вады і паставіў тры чырвоныя кветкі* (Леанід Дайнека, Чалавек з брыльянтавым сэрцам) – *Nagle z biurka wzbił się ciężki wazon, do którego rano Duleb nalał wody i postawił trzy czerwone kwiaty*.

Zestawienie 5

język	słowo	znaczenie
pol.	waza z franc. <i>vase</i>	1. ozdobne naczynie ceramiczne, kamienne lub metalowe, często kształtem zbliżone do dzbana, o różnym przeznaczeniu 2. duże naczynie ceramiczne, zwykle z pokrywką i dwoma uchwytami, służące do podawania zupy na stół
białor.	ваза	Naczynie na owoce itp. (miska) lub o charakterze dekoracyjnym (waza), naczynie na kwiaty (wazon)

Znaczenie nr 2 polskiego leksemu (naczynie służące do podawania zupy na stół) w białoruszczyźnie ma inny odpowiednik. Słowniki białoruskie różnie go nazywają. Można spotkać określenie *міска* (звычайна супавая) [Волкава, Авілава 2005, 711], które używane jest także w znaczeniu ‘talerz’ lub ‘miska’ (*міска з маласольнымі гуркамі* ‘talerz/miska z ogórkami małosolnymi’, *міска сытнай травы* ‘talerz/miska sycącego jedzenia/dania’, *міска капусты, кашы, супу* ‘talerz/miska kapusty, kaszy, zupy’) albo *супавая миса* [Skarnik, online]. Występuje także leksem *супніца*, który może oznaczać ‘talerz na zupę/do zupy’ [Skarnik, online]. Białoruski korpus notuje go tylko raz i to bez szerszego kontekstu, z którego można jedynie wnioskować, że chodzi raczej o wazę.

Z analizy przykładu z zestawienia 6 wynika, że odpowiednikiem polskiego *wazonu* (*wazonu na kwiaty*) jest białoruska *ваза* (*ваза для кветак*). Znaczenia nr 2 w obu językach są podobne, ale w polszczyźnie jest ono opatrzone kwalifikatorem, gdyż jego występowanie jest ograniczone terytorialnie. Poniżej przytaczam przykłady z białoruskiego korpusu:

- 1) *Але ў маладых, што ўдзельнічаюць у абрадзе, на ручніку птушачкі глядзяць адна на адну, а ў цэнтры вышытыя дрэва альбо вазон – сімвал новай сям’і* („Звязда”, *Вяселле на-беларуску становіцца модным*) – *Ale młoda para, która uczestniczy w obrzędzie, ma na ręczniku ptaszki patrzące na siebie, a na środku jako symbol nowej rodziny wyszyte drzewo lub roślinę ozdobną*;

⁸ W języku polskim mówi się także *waza na owoce*, która różni się od *wazy z owocami* tym, że może być pusta.

- 2) *Я неяк і не думаў, што фікус – гэта вазон* (Уладзімір Някляеў, *Лабух*, 2002–2003) [*Нацыянальны корпус русскаго...*] – *Jakoś nie myślałem, że fikus to roślina doniczkowa*⁹;
- 3) *У адзін вазон можна пасадзіць некалькі раслін розных гатункаў* („Звязда”, *Модная расліна – фуксія*) – *W jednej doniczece można posadzić kilka roślin różnych gatunków*.

Zestawienie 6

język	słowo	znaczenie
pol.	wazon z włos. <i>vaso</i>	1. ozdobne naczynie na cięte kwiaty 2. reg. naczynie, w którym hoduje się kwiaty
białor.	вазон	1. roślina pokojowa dekoracyjna (ozdobna), doniczkowa 2. pojemnik na uprawianie takiej rośliny (doniczka)

Białoruskie połączenie *вазон з кветкамі* należy tłumaczyć jako ‘doniczka z kwiatami’, a *кветкавы вазон* jako ‘doniczka na kwiaty’ (może być pusta). Czasami zdarzają się błędy w samych słownikach. Na przykład w słowniku polsko-białoruskim wydanym w Mińsku polski leksem *wazon* został przetłumaczony jako *вазон* [Волкава, Авілава 2005, 711] zamiast *ваза*. Potwierdza to jedynie tezę, że *falszywi przyjaciele tłumacza* bywają także *falszywymi przyjaciółmi leksykografa*.

Dalszej analizie poddana będzie para polsko-białoruskich homonimów całkowitych, czyli takich, które różnią się wszystkimi znaczeniami, pokazuje je m.in. zestawienie 7.

Zestawienie 7

język	słowo	znaczenie
pol.	stół	1. mebel składający się z blatu opartego na nogach, służący głównie do spożywania na nim posiłków, pisania 2. sposób odżywiania się lub rodzaj spożywanych posiłków 3. <i>techn.</i> urządzenie składające się z blatu umocowanego na kilku nogach, zaopatrzone w różne przyrządy, używane w zakładach mechanicznych, laboratoriach, warsztatach itp.
białor.	стул	wytwór jelit, <i>fizj.</i> wypróżnienie, defekacja, stolec, kał

W Białoruskim N-korpusie leksem *стул* występuje w tekstach publicystycznych z przymiotnikiem *вадкі* ‘rzadki’ – *вадкі стул* ‘rzadki/luźny stolec/kał’:

- 1) *Вадкі стул у любога чалавека, у тым ліку маладога, можа быць прычынай вельмі многіх захворванняў* («Звязда», *Язва адступіла. Наступіла пякотка*) – *Luźny stolec u każdego człowieka, także młodego, może być objawem*¹⁰ *bardzo wielu chorób*;

⁹ Inne warianty tłumaczenia to *roślina pokojowa*, *roślina ozdobna*.

¹⁰ W oryginale jest leksem *прзчына*, ale zdaje się, że to błąd i chodzi raczej o *objaw*.

- 2) *Часты вадкі стул, ваніты, павышэнне тэмпературы цела, боль у жываце, моцны галаўны боль, боль у горле, мышцах, сьп на цэле павінны насцярожыць і тэрмінова накіраваць да ўрача („Звязда”, Будзь пільным, турыст!) – Często rzadki kał, wymioty, podwyższona temperatura ciała, ból brzucha, silny ból głowy, gardła, mięśni, wysypka na ciele powinny zwrócić uwagę i zmobilizować do jak najszybszej wizyty u lekarza;*
- 3) *Першыя сімптомы вострых кішэчных інфекцый: павышэнне тэмпературы цела, мласнасць, ірвота, часты вадкі стул („Наша Ніва”, У Беларусі адзначаецца сезонны ўздым захворвання на вострыя кішэчныя інфекцыі) – Pierwsze symptomy ostrzych infekcji jelitowych to: podwyższona temperatura ciała, mdłości, wymioty, częsty rzadki stolec.*

Trzeba jednak wspomnieć o występującej poważnej różnicy między uzusem a normą słownikową. W uzusie leksem *стул* (bez przymiotnika) używany jest pod wpływem języka rosyjskiego (ros. *стул* ‘krzesło’) jako *krzesło* i jako synonim białoruskiego leksemu *крэсла* ‘krzesło’. Przykłady użycia białoruskiego leksemu z rosyjskim znaczeniem odnajdujemy w białoruskiej literaturze pięknej, zarejestrowane w białorusko-rosyjskim korpusie równoległym [*Нацыянальны корпус русскаго...]*:

- 1) *Насупраць за круглым сталом незаняты стул* (Васіль Быкаў, *Мёртвым не баліць*, 1965) – *Naprzeciwko przy okrągłym stole jest wolne krzesło;*
- 2) *Уцякайце ад мяне, а то як схалю стул, дык усіх вас біць пачну* (Максім Гарэцкі, *На імперыялістычнай вайне*, 1914–1928) – *Uciekajcie ode mnie, bo jak złapię za krzesło, to wszystkich was bić zacznę;*
- 3) *Можаце сесці на стул. З дапамогай рук Сотнікаў перабраўся да крэсла і прысеў* (Васіль Быкаў, *Сотнікаў*, 1970) – *Możecie¹¹ usiąść na krześle. Z pomocą rąk Sotnikau przeniósł się do krzesła i przysiadł¹².*

Białoruski leksem *стул* ‘stolec’ i rosyjski leksem *стул* ‘krzesło’ to homonimy międzyjęzykowe. W białoruskiej normie wzorcowej leksem *стул* ‘krzesło’ jest niezręcznym rusycyzmem, na co wskazuje Hleb Łabadzienka w swoim obrazkowym poradniku poprawnościowym (zob. rysunek 1).

¹¹ Czasownik ten można przetłumaczyć też jako *Może pan*, ale by zachować realia kulturowe, pozostawiliśmy formę na *wy*, funkcjonującą w swoistym kontekście i w polszczyźnie, np. *Siadajcie, towarzyszu!*

¹² W tym zdaniu widać chęć uniknięcia powtórzenia rzeczownika i stąd użycie rzekomych synonimów *стул* i *крэсла*. Dosłowne tłumaczenie na język polski nie pozwala tego powtórzenia uniknąć i zmusza do szukania synonimów, np. *Z pomocą rąk Sotnikau przeniósł się do wskazanego miejsca i przysiadł.*

Rys. 1. Różnica między białoruskimi leksemami: *стул* 'stolec', *крэсла* 'krzesło', *фатэль* 'fotel'.

Źródło: [Лабадзенка, online]

Na powyższych przykładach polsko-białoruskich homonimów międzyjęzykowych widać złożoność badanego zagadnienia. *Falszywi przyjaciele tłumacza* mogą być też *falszywymi przyjaciółmi leksykografa*. Pomylić się nie jest trudno nawet przy układaniu specjalistycznych słowników homonimów międzyjęzykowych. Pod uwagę należy brać zarówno normę słownikową, jak i uzus, który w białoruszczyźnie odznacza się silnymi wpływami języka rosyjskiego i (rzadziej) polskiego. To sprawia, że leksemy mogą zapożyczać znaczenie z innych języków, różnie funkcjonować w tekstach literackich i publicystycznych, w języku potocznym czy w Internecie. Stąd tak ważne wydaje się podawanie w słownikach konkretnych przykładów użycia, które pomagają dostrzec subtelne różnice. Nieustanny rozwój języka stanowi wciąż aktualne wyzwanie dla leksykografów i sprzyja opracowaniu specjalistycznych słowników homonimów międzyjęzykowych, ulepszonych i wielofunkcyjnych, także z rzadkim językiem białoruskim, który wciąż czeka na swoje pełniejsze słownikowe opracowanie.

Bibliografia

- Belaruski N-korpus*. (online) <https://bnkorpus.info/korpus.html#> (dostęp 28.07.2019) [*Беларускі N-корпус*. (online) <https://bnkorpus.info/korpus.html#> (dostęp 28.07.2019)].
- Ėkskursià v voennú čast' vpečatliła ŭnyhzašitnikov Rodiny*. (online) <http://www.lepel-kraj.by/?p=24940> (dostęp 28.09.2019) [*Экскурсия в военную часть впечатлила юных защитников Родины*. (online) <http://www.lepel-kraj.by/?p=24940> (dostęp 28.09.2019)].

- Kaleta Radosław. 2013a. *Homonimia w języku polskim i języku białoruskim*. „Acta Polono-Ruthenica” nr XVIII: 185–195.
- Kaleta Radosław. 2013b. *O projekcie słownika białorusko-polskich fałszywych przyjaciół tłumacza na tle dorobku leksykografii polsko-białoruskiej*. „Studia Slavica” t. XVII/1: 83–90.
- Kaleta Radosław. 2014. *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Labadzenka Gleb, *dzicǎčǎǎ zaMova*. (online) <http://labadzenka.by/mova-stul-kresla-fatel/> (dostęp 28.07.2019) [Лабадзенка Глеб, *дзіцячая заМова*. (online) <http://labadzenka.by/mova-stul-kresla-fatel/> (dostęp 28.07.2019)].
- Nacional'nyj korpus ruskogo ǎzyka, parallel'nyj korpus (belorusskij)*. (online) <http://ruscorpора.ru/old/search-para-be.html> (dostęp 28.07.2019) [*Национальный корпус русского языка, параллельный корпус (белорусский)*. (online) <http://ruscorpора.ru/old/search-para-be.html> (dostęp 28.07.2019)].
- Polsko-czesko-słowacko-rosyjsko-ukraińsko-białorusko-bułgarsko-serbsko-chorwacko-angielsko-niemiecko-francusko-rumuńsko-włosko-fiński słownik fałszywych przyjaciół tłumacza (homonimów międzyjęzykowych)*. W druku. Red. Kononenko I., Majewska M. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Skarnik – moŭny skarb*. (online) <https://www.skarnik.by/tsbm> (dostęp 28.07.2019) [*Skarnik – моўны скарб*. (online) <https://www.skarnik.by/tsbm> (dostęp 28.07.2019)].
- Słownik białorusko-polski = Sloŭnik belarуска-pol'ski*. 2012. Red. Chylak-Schroeder T., Głuszkowska-Babicka J., Jasińska-Socha T. Warszawa: Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Słownik języka polskiego PWN*. (online) <https://sjp.pwn.pl> (dostęp 20.09.2019).
- Uniwersalny słownik języka polskiego*. 2003. Red. Dubisz S. T. 1–4. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Volkava Â.V., Avilava V.L. 2005. *Pol'ska-belaruskì sloŭnik = Słownik polsko-białoruski*. Red. Cyhun G.A. Minsk [Волкава Я.В., Авілава В.Л. 2005. *Польска-беларускі слоўнік = Słownik polsko-białoruski*. Рэд. Цыхун Г.А. Мінск].
- Wokół homonimii międzyjęzykowej*. 2017. Red. Majewska M. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Wojan Katarzyna. 2010. *Wstęp do badań wieloznaczności leksemów w ujęciu kontrastywnym*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Wojan Katarzyna. 2019. *Leksykografia polska z językiem białoruskim w opisie kwantyfikatywnym*. „Acta Albaruthenica” t. 19: 185–205.

Summary

Selected Polish-Belarusian Interlingual Homonyms in the Polish-Multilingual Dictionary of False Friends of a Translator

This paper shows the project of the Polish-Multilingual dictionary of False Friends of a Translator. Such kind of a dictionary has never been made before. It is the first project of a dictionary of this type, including numerous examples from 14 languages. Some Polish-Belarusian interlingual homonyms have been described in detail in the article.

Key words: the Polish Language, the Belarusian Language, Interlinguistic Homonymy, False Friends of Translator, Dictionary